

JEGYZETEK

1. „*A magyar avantgard*”, Jelenkor, 1969/4, 324. Az adatért köszönet Kálmán C. Gyógynek.
2. Bíró Mihály „képregényét” l. Szabó Júlia: *A magyar aktivizmus művészete*. Corvina, 1981. 68. ábra.
3. Hugo Ball: *Menekülés az időből* (részletek.) Átváltozások hetedik szám, 1996. 19.
4. Georges Ribemont-Dessaignes: *History of Dada* (1931). In Robert Motherwell szerk.: *The Dada Painters and Poets*. Belknap, 1981. 109. (Ribemont-Dessaignes saját, 1920 körüli szövegéből idézi.)
5. Tristan Tzara: *An Introduction to Dada*. In Robert Motherwell: id. mű, 405. Ribemont-Dessaignes is megemlékezik az eseményről, id. mű 113.
6. *Mi a Dadaizmus és mit akar Németországban?* Átváltozások hetedik szám, 1996. 50.
7. Kassák Lajos: *Egy ember élete*. Magvető, 1983. II. 661.

IMRE LÁSZLÓ

Ötletek Kassák és a verses epikai hagyomány kérdéséhez

A LÓ MEGHAL A MADARAK KIREPÜLNEK ÉS A JÁNOS VITÉZ

Első pillantásra e két „klasszikus” mű csak annyiban hozható összefüggésbe, amennyiben a magyar irodalom egy-egy meghatározott korszakában a verses epika tágabb körébe utalható műformákként egy-egy új paradigma reprezentánsaként funkcionáltak. Az orosz formalisták gondolkörétől nyerve ösztönzést azonban hipotetikusán elfogadhatjuk, hogy egy szöveg akkor válik igazán művészileg hatóvá és jelentéssé, ha megszabadul az automatizmusoktól. Sklovszkij szerint ennek jegyében nevezte Arisztotelész a költői nyelvet túlviláginak, csodálatra méltónak, s ez az elhatároló szándék nyilatkozott meg, valahányszor az irodalom nyelve eltért a beszélt nyelvtől (a középkori Európában ilyen volt a latin, az orosz kultúra kezdetén az ószláv). De ugyanakkor „megnehezített”, szándékosan „különös”-sé tett volt a kortársak számára — folytatja Sklovszkij — Puskin döbbenetes újszerű nyelve, köznapisága révén.¹ (Hasonló a helyzet Petőfi fogadtatásával — tehetjük hozzá mi.)

Eltérő módon, de ilyenformán „megnehezített” volt a kortársak számára a *János vitéz* és *A ló meghal...* Valamiféle deszakralizációs folyamatról van szó: Petőfi előd-szövegei közt valóban akadtak a vallási regiszterbe is tartozók: nemcsak a *Himnusz* vagy a *Szózat*, hanem a *Zalán futása* is², Kassák esetében ezt a szerepet a múlt századi klasszika, sőt Ady ekkorra már kinyilatkoztatás-szerűnek elismert életműve tölti be. Mind Petőfi, mind Kassák profanizálja tehát a kortársi vagy közelmúlt irodalmi megszólalásmódját, a *János vitéz* a trivialisitás, *A ló meghal...* a trivialisitás és az avantgárd komplikáció kombinációja révén. Mindkét mű az öröklött

irodalmi hagyomány újszerű hierarchizálását valósítja meg, ezzel új tradíciót kezdeményezve.

Korszaklezáró és korszaknyitó művek funkcionálása ez, melyek hatásmechanizmusa azzal is összefügg, hogy kapcsolatban lévőnek mutatkoznak a kor (az 1840-es, illetve az 1910-es, 1920-as évek) nagy, összeurópai törekvéseivel, nemcsak költői, hanem általános, hogy úgy mondjuk világalakító, világmegváltó mozgalmával, majdhogynem ezek műfaji vetülete gyanánt, a csodavárás, a csoda-jóslás szellemében. Amit nem nehéz illusztrálni *A ló meghal...*-ből: „hozzám szakállasan és vakolatlan érnek el a csodák”; „az asztrahányi péklány vagy a szentpétervári szajha egy napon meg fogja szülni az új krisztust”. A deszakralizáció tehát egyszersmind új szentségek, új, „nagynak vélt” igazságok igenlése is. A régi formák deformációja ennek megfelelően új kánonképződést foglal magába.

Sokféle törekvést összegez a *János vitéz* (a *Csongor és Tündé*-től *Az obsitos*-ig), s kiinduló pontja sokmindennek, egészen a XX. század közepéig elhatoló módon. *A ló meghal...* pedig „nemcsak összegzi egy adott periódusban az avantgárd törekvéseket, de tendenciákat is berekeszt, s az alakítás avantgárd közegében egy realiztikus-moralizáló irodalom perspektíváit is megcsillantja.”³ Mindez adekvát formája Petőfi és Kassák sajátos messianizmusának, mely egy új világot jövendöl meg, ám ez a prófécia nem a ráció, a korban elfogadott költői normák szellemében szólal meg, hanem a mese, illetve az avantgárd sajátos felnagyító-irrealizáló fantasztikumához kötve.

Egy új világkép, egy új morális értékrend nevében utasítatit el mindkét műben a kor elfogadott hierarchiája, s ezzel egy új világ teremtését, de legalábbis egy új látásmód emancipációját hirdetik. A tény szerint „alullévők” magasabbrendűsége egy vágyott-igenelt jövőkép alapján fogalmazódik meg, az örökölt értékrend elutasításával. (A múlt-nélküliséget hangsúlyozza Kukorica Jancsi talált-gyermek mivolta, illetve a proletár és avantgárd én-tudat hagyomány-tagadása.) A falu árvái Petőfinél, illetve a rendőrség üldözöttjei és a „rendes életet élő” polgári világ katasztrofái Kassáknál megváltó, jövőteremtő aspirációk hordozói. Ennek epikai megfelelője a csavargás az utóbbiaknál, s Jancsi állandó „úton levése” Petőfinél, mely az átlagos életet élők közül való kirekesztettségéből is következik.

A vándorút egyébként mind a *János vitéz*-nek, mind *A ló meghal...*-nak cselekményszervező modellje, s mint ilyen az antik eposz hagyományaira vezethető vissza. A klasszikus eposzra látszólag kevésbé emlékeztető két mű másban is „mozgásba hozza” az eposzi tradíciót, időnként egészen szembeűnően: pl. Jancsi származásáról, sorsáról abból értesülünk, amit a francia királynak mond el, s ezzel az *Odüsszeiá*-ig visszanyúló hagyományra alludál, talán kissé csúfondárosan. A vándorlás, az epizódok, a kalandok sora új és új helyszíneket tesz szükségsszerűvé, melyek azután sajátos csúcspontokat tételeznek (tündérország, aminek Párizs feltethető meg, ami a dicsőség, a győzelem, a remény testet öltése). Tündérország, illetve az orosz gyűlés, az Oroszország-mítosz magába rejti az igazságtalan világ ellenében születő jövő utópiát.

A diadalmas jövőnek ez a reménye az irreális-fantasztikus-mesei-szürreális szférába van utalva, s ebben nem zárható ki Petőfi hatása *A ló meghal...*-ra:

*mi talpunkra szögeztük az országutakat s a nap jött velünk az úrben
arany mérföldlábakon*

A képtelennek tűnő túlzások Petőfi fantáziájától is kaphattak ösztönzést:

*a fényfolyókon kétszer átúsztak előttünk a patkányok
nagy tutajokon amelyek nadrággombbal és madártojásokkal voltak
kimintázva*

Időnként kétségtelen a mesei képzetekre való rájátszás Kassáknál:

az óriás kígyó pedig skrupulusok nélkül lenyeli a napot

(A „skrupulusok nélkül” itt azt a profanizáló hatáskeltést szolgálja, mely a *János vitéz*-ben oly gyakran működésbe lép közvetlenkedő, kedélyeskedő, trivializáló kitételekben.)

Kassák némelyik kifejezése („láttuk amint a világ kifordítja szűrét”; „a mezőkről még be sem tereltd a nyáját”), illetve hasonlata („szomorú voltam mint valami öreg számár”) Petőfi képzet- és fráziskincsével lép (ma divatos szóval, de másképpen is lehetne mondani) dialógusba, azaz művébe ékelve ezeket Kassák bizonyos ellenpontokat konstruál a szöveggörnyezettel, ahogy nem lehet kizárni a felhőből vizet facsaró Jancsi képeinek a jelenlétét *A ló meghal...* emlékezetes részén: „egyszer már angyalvért fejtem itt a csillagokból”.

És természetesen) vizsgálódásunk iránya meg is fordítható. Nemcsak *A ló meghal...*-ből mutatható ki az, ahogyan érintkezésbe kerül a *János vitéz*-zel, illetve Petőfi (Kassák számára közismerten meghatározó inspirációt jelentő) eszmei és költői világával, hanem *A ló meghal...* felől is olvasható a *János vitéz*, mely ennek alapján nemcsak korszaknyitó remekműnek mutatkozik, hanem paradigmaváltó fordulatok sorába emelkedik, s későbbi fejlemények (egyebek között *A ló meghal...*) emelnek ki belőle bizonyos vonásokat. Az antik eposzi hagyományra (az eposz terminus használata sem Kassáktól, sem elemzőitől nem idegen) következő számtalan változat Petőfi verses epikájának éppen azt a jellegzetességét teszi láthatóvá, hogy Arany János és Illyés Gyula, Vajda János és Juhász Ferenc (és sok más átalakító-továbbvivő utód-szöveg) mellett *A ló meghal...* is beléptethető a műfaji variánsok végeláthatatlan sorába. Nyilvánvaló (s ezzel alighanem száz évvel ezelőtt is tisztában voltak), hogy minden verses epikai mű valamiféle kontaktusba kerül vele. Akár a követve utánzás, akár az ellenpontozó tagadás, akár a rájátszó transzponálás, akár ezek bármiféle aránya jegyében.

JEGYZETEK

1. Sklovszkij, *O tyeorii prózi*. Moszkva, 1929. 79.

2. Ez a gondolatmenet Fried István tanulmányaitól kapott ösztönzést: „*Nem váromladék ez. Csárdának romjai*. (Kisfaludy Sándortól Petőfi Sándorig). Irodalomtörténet, 1997/1–2.: *A költői magatartás változatai* (Petőfi Sándor 1848-as verseibez). Irodalomtörténet, 1996/3–4.

3. Aczél Géza, *A visszatekintés avantgarde eposza*. In: *Termő avantgarde*. Bp. 1988. 105.